

Landskap: SKÅNE Upptecknare: Ulla Andersson
 Härad: VILLANDS Berättare: Karl Frans Biesel
 Socken: IVETOFTA Berättarens yrke: F.d. retortklappare
 Uppteckningsår: 1954 Född år 1880 i Freienwalde a.d. Oder

Biografiska uppgifter	Sid. 1
Anställning vid Ifö kaolinbruk 1902	" "
Arbete, arbetstid, lön; chefer, tjänstemän	" 2 - 3
Fabriksområdet	" 3 - 7
Portvaktshuset, s.3;	
Kalkugnen, s.3-4;	
Hästastallet, s.4;	
Hamnen, s.4;	
Tegeltillverkningen, s.4-6;	
Villa Tideman, s.6;	
Slammeriet, s.7;	
Hermansens hus, m.m., s.7.	
Bromölla	" 8 - 11
Bebyggelsen vid nuv.Storgatan, s.8-9;	
" " " Kyrkvägen, s.10;	
" " " Skolgatan, s.10;	
Collins mölla, s.11.	
Bostäder	" 11 - 15
	forts.

forts.

Sjukstugan, s.12;

Nr 3, s.12-14.

Läkare

Sid. 15

Brandkåren

" "

Dansbanan

" "

Musikkåren

" 16

ACC. NR M. 14112: /.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Karl Frans Biesel föddes i Tyskland 1880, i Freienwalde an der Oder, där fadern var förman vid ett tegelbruk. Familjen bodde i Freienwalde till 1889, flyttade sedan därifrån till olika platser och kom till Adolfshütte 1896, där Biesels far blev verkmästare. "Då började jag på mitt första riktiga arbete, jag var klappare på fabriken där."

"En yngre bror till mig, han var kemist, kom hit till Bromölla tillsammans med Appé 1901. Appé tog med sig fackarbetare av olika slag. Jag var i Berlin julen 1901, och då kom Appé och min bror och hälsade på, och det var meningen, att jag skulle följt med till Sverige redan då, men jag måste mönstra i mars, därför kunde jag inte komma förrän på våren 1902.

Jag kom hit till Bromölla första gången i maj 1902, och jag stannade till oktober samma år. Sen reste jag tillbaka till Tyskland, men jag kom hit igen 1905, och 1906 gif-

ACC. N:R M. 14112:2.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

te jag mig.

Aust, Zeefried, Kress och jag kom hit samtidigt, över Sassnitz och Trelleborg. Bolaget betalade resan för oss.

Jag kom hit för att göra retorter, och jag arbetade som retortklappare maj - oktober. Jag arbetade tolv timmar om dagen, började kl.6 och slutade kl.6, hade en halv timma frukost, en timma middag och en halv timma kaffe, och för det hade jag 30 öre i timmen. De andra arbetarna hade 20 och 22 öre i timmen.

Ifö kaolinbruk kallades det 1902. Hermansen var direktör, Appé kom närmast efter, men han var inte disponent, han kallades ingenjör. Efter honom kom Rickard Wendt, han var verkmästare. Aust var brandmästare, 15 - 20 man arbetade under honom.

Ingenjörer här 1902 var Maglekilde och Mohr. Collin var liksom kassör. De hade kallats hit av Hermansen.

ACC. N:R M. 14112:3.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

J.

Alexandersson, de kallade honom för inspektor, stod för utelaget. Jag tror inte han var här mer än några månader, han var inte så stort i skriket.

Skollärare Idén hade vikarie ett par år och var här som kamrer. Sen slutade han och blev egendomsmäklare och siffergranskare, han var visst omöjlig med att räkna.

Fabriksområdet var på sätt och vis inhägnat med ett lågt trästaket, men somt var borta och somt var avbrutet. Och när sjön gick högt, kunde den ibland spola över hela fabriksområdet.

Det fanns ett litet portvaktshus, men på den andra sidan om ingången. Där var två små rum, och där bodde kassör Svensson och Erik Olsson, och så var där drickaförsäljning, som portvakten skötte, ibland med hjälp av en av sina systrar.

Kalkugnen låg t.h. när man kom in. 1902 arbetade tre man i kalkugnen, Tocka-Olsson, Per Nelin från Ivetofta och

ACC. N:R M. 14112:4.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tell från Grödby, och de brände kalk, som kom från Ivö. Sven Magnusson och Anders Winkvist plockade med händerna upp kalkbitarna ur 'prammarna', och lastade dem på skottkärror och körde dem till kalkugnen.

Strax intill låg hästastallet. I samma byggnad fanns ett rum, där det bodde två ungarlar. Järnvägen till stationen fanns, en vagn drogs av en stor grå häst.

Det var samma hamn som nu, och där var en liten pålkaj, så stor, att en pråm kunde lägga till. De hade fem - sex pråmar, och pråmskeppare var Pelle Tysk, det namnet hade han ärvt efter sin far, Per Truedsson. De hade bara en båt, Delfin, men 1902 köpte de Fram, jag var med och provkörde den en söndag.

Där de tillverkade massa till teglet, därifrån gick en träbrygga ner till kajen, och ett spelverk drog rallorna. Spelverket drevs av en fotogenmotor. Massatillverkningen var i samma byggnad, som där gasugnen stod, men det var järndörrar

ACC. N:R M. 14112: 5.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

emellan. Fem - sex stycken arbetade med massatillverkningen 1902, då fanns det inga pressar, utan det lilla med tegel de gjorde, tillverkades med träformar.

Gasugnen, det var en tegelbyggnad. I första våningen låg 14 ugnar, på andra våningen klappade de tegel och pressade teglet. Ovanpå valvet till ugnarna sattes teglet att torka innan det skulle brännas. På tredje våningen var bara regaler. Det var mindre tegel, som torkades där, och som sen sattes underst i ugnarna.

Hans Svensson, som bodde i Råby, och en till skötte bränningen. Fyra man satte in den obrända tegeln, och tre man tog ut den brända.

Var det 9 tums tegel 'lässade' de 100 tegel, 10 tum - 80 tegel, 12 tum - 60 tegel på likadana tråkärror, som de har nu, skillnaden är bara den, att nu har kärorna gummihjul. Detta gäller den obrända tegeln. När de körde ut den brända tegeln, kunde de 'lässa' på kärnan hur mycket de ville.

5.

ACC. N:R M. 14112:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6.

Det var svenska arbetare, som satte in och tog ut tegeln ur ugnarna.

På tredje våningen arbetade en fem - sex svenska flickor med att klappa småtegel (detta gäller 1902).

När jag kom tillbaka 1905, hade de mycket mer folk, som höll på med tegeltillverkning. Sjöström var förman på andra våningen då, och där var 40 - 50 arbetare. De hade skaffat spindelpressar. Det var alltid karlar, som arbetade vid pressarna.

Gasugnen, den som jag har talat om nu, den låg t.h. om villa Tideman. Villa Tideman låg nere vid sjön, ungefär där pressgodsfabriken nu ligger, bara litet mer t.h. Det var en rödmålad trälänga, envånings, med papptak. På ena gaveln hade Aust två rum och kök. Paul Sleider, Kress, min bror och jag, vi bodde också i villa Tideman, bostad och värme hade vi gratis. Vi åt hos Austs. När jag kom tillbaka 1905, var villa Tideman borta.

ACC. N:R M. 14112:7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det allra äldsta slammeriet, som blev färdigt på hösten 1902, drevs med en ångpanna, som sköttes först av en som hette Hallbäck och sen av en som hette Olander. Byggmästare för slammeriet var en dansk ingenjör Preifiser. Zeefried, som kom hit samtidigt som jag, stod för slammeriet, han kom hit för den skull, och han bodde förresten ovanpå det äldsta slammeriet. Det var bara svenska arbetare i slammeriet då, en tio - tolv stycken.

Där verkmästare Wendts hus ligger och upp till Storgatan, där var sumpmark 1902. Hermansens hus, där laboratoriet ligger nu, det fanns också, och han bodde där själv. I källaren i det huset fanns tvättstuga och en pump till fabriken, pumpen till det andra Bromölla var en järnpump, som stod mitt framför där Brödernas affär nu ligger, mellan landsfiskalskontoret och huset söder om det.

ACC. NR. M. 14112: 8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När jag kom hit till Bromölla, fanns här inte många hus. På sjösidan av Storgatan låg först Skansen, handlare Nilssons hus (Inhalatoriet) och Smed-Bondens hus, och sen var det bara träd och buskar fram till Hermansens.

På andra sidan av Storgatan låg först ett lågt rödmålat hus med gaveln åt gatan. Där bodde Kladda-Nissen, som gick och arbetade åt bönderna. Sen kom gamla Gunka-huset, ett envånings trähus med bakugnen utanpå. Gaveln, som låg mot gatan, var reveterad. I det huset bodde Gunka-Jössen, och murare Göransson bodde där sedan.

Skomakare Pettersson hade ett hus där annonspelaren står. Det var ett rödmålat trähus med halmtak och bakugnen utanpå, och huset låg med gaveln åt gatan. Det var i det huset, som det sen var spisställe.

Därefter kom Sven Karlssons hus. Den äldsta längan var den med gaveln mot gatan, sen byggdes det till en länga,

8.

ACC. N:R M. 14112:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

som låg utmed gatan, för det behövdes arbetarlogi.

Sen kom Prins-Olans gård, den har alltid varit vinkelbyggd. Jag har hört, att han kallades Prins-Ola därför att en gång, när han var liten, hade hans mor tagit honom med sig ut på stycket, när hon var på en gård och plockade potatis. Rätt som det var blev hon av med honom, och då gick hon och kallade: "Var är min lille prins?" och sen kallade alla honom för Prins-Ola.

Där torget nu är, där var Bromöllarens åker, och efter den kom Ingrid Petterssons hus. Sen byggdes det till en långa utefter gatan, och där bodde klockarfrun, Malmberg hette hon. Sen gick skiftesgatan upp till nr 3 vid Tians väg, den gården, som vi bodde i 1910 - 1922.

Mitt emot pumpstationen låg Brauns hus, med långsidan utmed gatan. Braun var snickare på bruket. Mitt över gatan hade han en brunn med lång stång.

9.

ACC. N:R M. 14112:10.

Lundkvistes hus är också gammalt. Jag tror det var omålat då, och ena halvan var stall, och bakugnen stack ut mot gatan. Det var visst två gamla gummor, som bodde där.

Sen kom "Mor Kersti i häcken". Mor Kersti hette Kerstin Persson, hennes bror Per Persson hade ägt nr 3, och de hade flyttat från nr 3 till det huset.

På sjösidan av vägen var bara sumpmark, sjön gick nästan ända upp till vägen.

När man vred om hörnet av nuvarande Kyrkvägen och Skolgatan låg Postgummans hus, det huset, som skomakare Knutsson sen bodde i. Postgumman hämtade posten på stationen och gick omkring och delade ut den. Hon hade en man, som beredde skinn.

Nästa hus vid Skolgatan var skräddare Adamssons hus, och strax intill det låg Jungfrukäringens eller Jungfru-Johannans lilla hus. Hon sålde tvåöreskakor.

Knappa-Larssons hus låg efter Långe-Smens (Ola Persson?) hus. Knappa-Larsson arbetade på fabriken, han körde

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10.

ACC. N:R M. 14112: //

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

den grå hästen ibland och gick annars och arbetade litet överallt.

Det fanns en mangelbod, där Bromölla kvarn har legat. Många manglade där, det fanns inga andra i trakten. Åfåran var uttorkad. Kvarnen kallades Collins mölla. Ett gammalt boningshus låg kvar, en landsfiskal, länsman Wideberg, hade bott där, men huset stod tomt, när de tyska familjerna kom hit, och Kress, Appé, Weise bodde där. Årup ägde jorden, men möllaren Persson disponerade huset.

Vi gifte oss 1906, och vi bodde först hos min frus föräldrar i Valje, därför att det fanns ingen ledig lägenhet här i Bromölla. Ett litet rött trähus, som låg t.h. om Esbjörns sons villa och som revs när den villan byggdes, där Erik Olsson och jag hade bott innan jag gifte mig, blev reparerat under tiden, och min fru och jag flyttade dit. Där var ett rum och kök, och vi bodde där bara ett par månader. Vi betalade ingenting i

ACC. Nr M. 14112:12.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hyra.

Sedan flyttade vi upp i sjukstugan, norra övre lägenheten, och där betalade vi 6,50 i månaden. Bränsle ingick inte i hyran, det fick vi själva betala, och vi köpte ved genom fabriken. På sjukstugan bodde vi till 1909, då flyttade vi till ett av "de röda husen" i Tunnbygatan.

Sen blev jag ovän med disponenten (Fru Biesel:"Han fick hemlängtan."), och 1910 reste vi till Adolfshütte, där min far var verkmästare, och där arbetade jag som retortklappare. Lönen var ungefär som här, och jag var där i åtta månader. Sen for vi tillbaka till Bromölla igen, men när vi kom hit, kunde vi först inte få någon lägenhet. Disponenten sa:"Här finns inga lägenheter." Då flyttade vi till nr 3 (Fru Biesel:"Vi fick flytta dit därför att jag hade tjänat hos Nils Perssons en gång.").

Nr 3, det var en gammal gård, som låg vid Tians väg, och Bromöllaren, Nils Persson, ägde den. Det var en kring-

12.

ACC. N:R M. 14112:13.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

13.

byggd gård, och det var 'bålehus' utom norra längan, för den var av sten.

Boningslängan låg med ena gaveln mot norr och den andra mot söder. Den hade två ingångar på östra långsidan och en på norra gaveln. Framför dörrarna, det var halvdörrar, låg kvarnstenar.

Mitt i längan låg ett gammalt kök med kullerstensgolv och öppen skorsten och bakugn, som stack ut i trädgården. Framför köket låg en liten farstu, som också hade kullerstensgolv. (Fru Biesel: "Mellan farstun och köket var en dörr, som stängdes med en liten träpinne, en 'knadrik'.") T.v. om köket var först ett smalt rum med öppen spis, det var också ett slags kök, och sen kom det två rum, som gick tvärs över huset. Genom det yttersta av de två rummen var utgången på norra gaveln. Det rummet kallades 'härbarshuset', och där var fullt med lump.

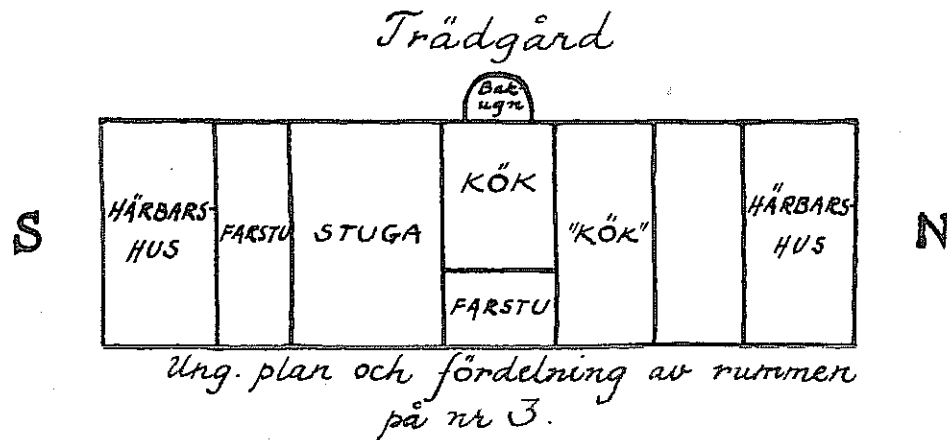
Vi bodde i den gamla stugan, ett stort rum, som gick tvärs över huset, och som låg t.h. om det riktiga köket.

ACC. Nr M. 14112:14.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

T.h. om stugan var en farstu, och längst ner på södra gaveln ett 'härbarshus' till, och där hade mor Persson litet skräp.

Vi bodde på nr 3 från 1910 - 1922, och vi betalade i hyra 5 kr per månad. Det är nog 10 - 15 år sedan nr 3 blev rivet.

1922 köpte vi ett litet ställe i Barum, där vi kunde hålla en ko och en häst, och där bodde vi i sex år. Jag cyklade fram och tillbaka till Bromölla. Sen sålde vi det stället och flyttade till Edenryd, vi hade köpt ett hus där, och på den tomten planterade vi tobak, som vi sålde.

Sen blev det för drygt att cykla, så vi sålde huset i

14.

ACC. N:R M. 14112:15.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Edenryd och flyttade hit till Ekstigen.

I den gamla klubblokalen fanns inredd en liten sjukstuga. Läkaren hette Assarsson, men han kom inte förrän 1902, innan honom var det en som hette Boström.

Det fanns ingen brandkår 1902, men den hade kommit till 1903 eller 1904, de var i alla fall utbildade, när jag kom hit 1905. Vi var en tjugo stycken, och Wendt var brandchef. 'Frivillig', hade jag nekat gå med, hade jag fått avsked. Vi fick ingen betalning, men bolaget höll uniformerna. Vi övade med sprutan, en handspruta, en gång i veckan efter arbetets slut. Jag var med i brandkåren till omkring 1915, för jag var med vid den stora eldsvådan 1914, när hela gasugnen, beredningen, snickeriet och magasinet brände ner.

Innan klubblokalen byggdes, fanns det en liten dansbana nere i buskarna utanför fabriksplanket. De dansade efter dragspel, och där var så 'begandes' mörkt, så de kunde inte se varandra.

15,

ACC. N:R M. 14112:16.

Vi var fyra bröder hemma, och vi spelade alla, jag spelade kornett. Hermansen ville ha en musikkår, det var mycket därför jag kom hit. August Kress spelade klarinett, Erik Olsson spelade tuba, Alfred Rubin blåste althorn, Plattsock spelade tenor. Pelle Tysk slog stortrumman och Weise lilltrumman. Styckjunkare Jonsson från Kristianstad övade med oss en gång i veckan, det betalade fabriken liksom fabriken betalade instrumenten. Vi höll på med den musikkåren till omkring 1912. Vi spelade på danserna på klubblokalen.

Jag spelade för kungen, när han var på Årup 1906. När jag kom hem, fick jag tvätta mig i ansiktet, därför att facklorna rök så att jag var alldeles nersotad."

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

16.